

DISCURSOS EMERGENTS PER A UN NOU URBANISME

Aquest treball parteix d'una certa desil·lusió i d'un convenciment. Desil·lusió en constatar com l'urbanisme dels darrers 30 anys, capaç de transformar en positiu unes ciutats que sortien del període franquista amb greus mancances, ha estat incapaç de contrarestar les dinàmiques més perverses dels mercats, especialment l'immobiliari, i de resistir l'embat d'una lògica economicista que ha impregnat tots els àmbits de les societats capitalistes especialment dels anys 80 ençà. Reconèixer la incapacitat de l'urbanisme per corregir o combatre amb la força necessària aquestes dinàmiques és, d'alguna manera, admetre el seu fracàs o si més no constatar la necessitat d'una revisió a fons de la disciplina.

Cal dir que això passa en un moment d'importants canvis econòmics, polítics, socials i culturals davant els quals tant l'urbanisme com les ciutats no poden quedar al marge. Això comporta un plus d'incertesa que sovint es tradueix en perplexitat davant la dificultat per entendre què està passant. Una incertesa que no es refereix només a la capacitat inversora de l'Administració i dels particulars o a la salut del context macroeconòmic, sinó també a la forma com ens relacionem, com produïm i com, en definitiva, ocupem l'espai, vivim i organitzem la vida en societat.

L'urbanisme no pot ser aliè a les crisis que caracteritzen el període actual. Si, tal com afirma Joan Busquets, l'ésser humà, com a ésser social que és, està creant noves formes d'urbanitat, hauríem de saber-les interpretar i crear processos i formes urbanes per a aquestes noves condicions. Si ens trobem davant d'un nou escenari polític, econòmic, social i cultural, sembla lògic pensar que també hem d'avançar cap a un nou escenari urbanístic.

Però partim també d'un convenciment. El convenciment que l'urbanisme no només manté la seva validesa sinó que és avui dia més necessari que mai. Per això enfront d'aquells que anuncien la mort de l'urbanisme, des d'aquestes pàgines es respon que cal més i millor urbanisme; un urbanisme diferent, segur, perquè, com dèiem, el context també és un altre. Identificar les principals implicacions i transformacions que el canvi d'època en què ens trobem immersos plantegen a l'exercici de l'urbanisme en les ciutats del nostre entorn és la motivació d'aquests escrits.

I sembla que el concepte d'emergència pot ser útil per interpretar alguns dels canvis en marxa i la complexitat dels nous temps. Emergència entesa com un esdeveniment extraordinari que reclama una acció immediata, però també, com l'acció o l'efecte d'irrompre dins d'un nou estat, de sortir d'un medi després de travessar-lo.

En aquest sentit entenem com a *emergents* aquells discursos que no han disposat fins ara de plataformes o de canals oficials i/o majoritaris per ser difosos. Discursos amb voluntat renovadora i afany per innovar en relació amb els enfocaments, les eines, les metodologies i els conceptes. Hem considerat també un tret distintiu d'aquests discursos emergents el seu caràcter crític, qüestionador i amb voluntat de revisar la tradició urbanística vigent.

No defugim tampoc la voluntat de visibilitzar un cert relat en clau generacional, en el qual l'element aglutinador, més que no pas l'edat, potser sigui el lloc, més o menys perifèric o subaltern (a l'Administració, a la universitat i al món de l'empresa) des d'on es formulen aquests discursos.

Pel que fa a l'abast territorial del número cal aclarir que parlem de ciutats i d'urbanitat amb una evident voluntat generalitzadora, pensant en les ciutats de les anomenades societats capitalistes occidentals, especialment en les de l'àmbit català malgrat que algunes de les reflexions puguin fer-se també extensibles al conjunt de l'Estat, atenent els orígens geogràfics diversos dels autors.

Som conscients que les nostres ciutats tenen, pel seu pes demogràfic i pel que representen en el conjunt del planeta avui dia, una rellevància i una capacitat exemplificadora molt relativa, i que les transformacions més importants tant des d'un punt de vista quantitatiu com per la transcendència del que suposen, s'estan produint en altres latituds i responen a fenòmens molt diferents.

En relació amb l'escala de les reflexions, malgrat les limitacions que reconeixem en la distinció entre l'escala urbana i territorial i que entenem que les ciutats no es poden pensar aïllades del territori que les envolta, en aquest número hem optat per enfocar les reflexions a l'escala urbana entesa aquesta, això sí, d'una forma laxa, intentant posar l'accent en la ciutat real, en el hinterland funcional que acostuma a envoltar els límits administratius d'aquesta.

El número organitza els seus continguts sobre la base d'una classificació temàtica prou convencional en relació amb la reflexió urbanística que inclou la participació, la mobilitat, el finançament o les qüestions ambientals. No obstant això, hem intentat incorporar-hi enfocaments nous que acompanyen altres lectures no tan comunes com les fetes des de l'ensenyament o la tecnologia, per citar-ne un parell. Amb tot som conscients que la fotografia resultant és incompleta i que en cap cas esgota la infinitat d'enfocaments i de temes vinculats a la pràctica urbanística.

Partint de la premissa que una reflexió urbanística senzilla, propera i entenedora hauria de ser possible, hem intentat que el número, malgrat la inevitable heterogeneïtat dels articles que el formen, tingués un to de divulgació crítica, defugint les cotilles i els formalismes dels textos acadèmics (l'article de "Paisaje transversal" n'és un bon exemple), però sense perdre rigor en l'exposició.

Des d'un punt de vista formal, hem optat per donar-li un tractament gràfic de conjunt al número, reemplaçant els plànols i mapes habituals de la revista pels dibuixos de la il·lustradora Clara Nubiola, autora del bloc *Los vacíos urbanos*, que acompanyen els diferents articles i que ens aporten una mirada diferent de la ciutat, propera i delicada, allunyada de les formes canòniques de representació.

Quant a la metodologia d'elaboració, també hem intentat que fos diferent. Tot i que l'autoria de cada article correspon exclusivament als seus autors, el número s'ha preparat de forma col·laborativa. Partint d'una proposta inicial de continguts, s'han generat diferents espais de debat i d'intercanvi (documents de treball compartits en xarxa, videoconferències a diverses bandes) que han ajudat a contrastar i perfilar els continguts de cada un dels articles al llarg del procés de construcció de la revista.

Els autors dels articles són professionals i acadèmics amb una trajectòria rellevant en el món de les polítiques urbanes i de l'urbanisme, exercida des de diferents posicions en Administracions, despatxos professionals i universitats d'arreu de l'Estat espanyol. Són, m'atreviria a dir, una bona mostra de l'enfocament integral i multidisciplinar que la majoria d'ells reclama des d'aquestes pà-

gines en la pràctica urbanística: arquitectes, evidentment, però també geògrafs, ambientòlegs, economistes, llicenciats en filosofia, politòlegs i sociòlegs. Cal fer especial esment a l'aportació del professor José Fariña, que aparentment trenca (per edat i per la seva condició de catedràtic) amb la definició de discurs emergent que hem fet anteriorment. El motiu d'incloure'l en el número respon al paper de pont que pensem que el professor Fariña desenvolupa (per proximitat en molts dels seus plantejaments) entre els discursos emergents que hem recollit i els discursos urbanístics de les darreres dècades i generacions. Altres aportacions, com les dels col·lectius La Trama Urbana o Paisaje Transversal, representen també una nova forma de concebre l'autoria d'aquesta mena de reflexions, en les quals el despatx professional clàssic o el departament universitari és substituït per col·lectius multidisciplinars que operen mitjançant altres lògiques i altres formats.

Aquest número de *Papers* vol plantejar diferents qüestions que ens sembla cabdal abordar malgrat que no sempre disposem d'una resposta clara. Qüestions que aportin, tal com reclama Xavier Matilla en el seu article, algunes idees que contribueixin a pensar una nova cultura urbanística. Com a treball coral que és, hi ha diferències i lectures no sempre coincidents entre els autors, però guanyen les idees compartides que permeten identificar fils conductors dins del número i d'entre les quals podríem destacar les següents.

Un primer debat és el que es produeix al voltant de la idea de canvi de paradigma en relació amb la pràctica urbanística. Els canvis de paradigma són una constant en la història de l'estudi del fet urbà. Amb tot, es planteja el dubte de fins a quin punt les disfuncions i les limitacions detectades actualment ens han de fer pensar en la necessitat d'una transició cap a un nou model, d'una transformació radical de la disciplina o, pel contrari, es tracta només de la necessària actualització de molts anys de pràctica.

A diferència de l'urbanisme sorgit de la revolució industrial que té en les economies d'escala i en la simplificació i repetició de les funcions urbanes (fordisme urbà i zonificació) la seva principal raó de ser, el nou urbanisme es reconeix en la complexitat i el conflicte. Ja no es tracta de simplificar o trobar pautes d'organització que permetin reduir la incertesa o el caos sinó que admet la naturalesa conflictiva i imprevisible de la condició urbana per trobar la virtut en la versatilitat, la flexibilitat, la polivalència, el dinamisme,

l'adaptació o l'evolució permanent. Només a tall d'exemple, hem passat d'un escenari en què el problema era el dèficit d'infraestructures, equipaments, habitatges o l'escassetat de sòl a un altre en què el problema és el seu abandonament o la poca utilització que se'n fa.

L'urbanisme s'ha pensat històricament com una eina per anticipar el futur, reduint-ne la incertesa. En un moment amb més incertesa i més fragmentació que mai, hem de pensar en un urbanisme necessàriament diferent. Més flexible, coral i dinàmic, amb elements de correcció en temps real i avaluable. Un urbanisme de la incertesa, del mentrestant, en beta permanent, de codi obert, entès com una forma urbana progressiva.

Una forma de fer ciutat en què el procés pesa tant o més que el resultat, la forma com es construeixen consensos i es prenen decisions, tant com el propi contingut d'aquestes decisions, on la lliçó deixa pas a la conversa i on el planejament queda deslligat de la realitat administrativa vigent i de les seves cotilles temporals, representades pels cicles electorals i el curt termini com a horitzó d'actuació. Una ciutat pensada en termes de maquinari, però sobretot i ara més que mai, de programari.

Continuant la revisió del rol de l'Administració pública trobem un serveis urbans i uns equipaments (habitatge, urbanització, transport...) que tradicionalment s'han adreçat a la massa de forma indiferenciada, oferint una gran solució, quan tot indica que cada cop anem cap a serveis i demandes més individualitzades, diferenciades i singulars. Davant d'aquest fet l'Administració pública pot reconèixer el fenomen i assumir-lo com a propi o per contra pot continuar defensant una cerca de la racionalitat i l'eficiència per damunt del benestar del ciutadà. L'Administració que fins ara es limitava a planificar, endreçar i controlar el compliment de l'ordenació a partir d'una lògica basada en l'eficàcia indiferenciada, hauria d'evolucionar per poder donar respostes singulars, per facilitar que potser altres facin i limitar-se a controlar, avaluar, corregir, compensar i si s'escau sancionar.

Pel que fa a la pràctica urbanista, trobem d'una banda la reivindicació de la importància d'obrir la reflexió i la praxi a disciplines que tradicionalment en quedaven excloses, fet que permet sumar nous enfocaments i avançar en la construcció

col·lectiva de coneixement. D'altra banda trobem la reivindicació de la necessitat de no caure en la banalització. Malgrat algunes crítiques a la tradició urbanística més immediata són diversos els articles que subratllen el gran error que suposaria menystenir el valor de la tradició o relativitzar les fites i els èxits del passat. Entendre i valorar en la seva justa mesura el passat és el punt de partida ineluctable per entendre el present. En aquest sentit la voluntat és la de sumar, d'aportar una mirada complementària, no sempre necessàriament substitutiva de l'urbanisme que s'ha fet fins a la data. Entre altres raons, perquè tal com assenyalen alguns autors, les noves formes d'urbanisme apunten en direccions suggerents però alhora evidencien significatives limitacions per recuperar, tal com reclamava Francesco Indovina, la capacitat de sentir el so agut dels problemes de la ciutat que semblen haver perdut.

Parlem d'un urbanisme que professionalment cal exercir des de l'autocrítica, l'honestedat i la responsabilitat com a valors que s'han de reivindicar i que més que reinventar-se (que sol ser la forma socialment acceptada de practicar el possibilisme a la baixa) s'han de recuperar, tornant a connectar amb alguns dels principis de la disciplina formulats anys enrere. En aquest sentit esdevé clau revisar l'encaix i denunciar la marginació dels estudis urbanístics a les escoles d'arquitectura.

Una de les idees que amb més força apareix al llarg del número és la necessitat de recuperar el caràcter polític i el sentit original de l'urbanisme com a instrument de transformació social i de redistribució de riquesa, reivindicant la seva utilitat i la seva legitimitat social. Sense negar la complexitat tècnica de l'urbanisme, se'n reivindica el caràcter polític atès que abans que res regula i orienta el desenvolupament d'una ciutat en una determinada direcció, seguint un projecte que necessàriament ha de ser polític. Un urbanisme entès, per tant, no com una tècnica derivada de l'arquitectura sinó com una dimensió de la política.

De la lectura del número també se'n desprèn la necessitat de revisar alguns dels "dogmes" de la praxi urbanística fins a la data: el concepte de *creixement*; el pla com a instrument omnicomprensiu i inalterable; el paper i la visibilitat de la plusvàlua; el principi d'eficàcia indiferenciada; la veneració acrítica de la figura de l'arquitecte constructor, o les condicions laborals d'un sector fortament dualitzat.

Quan ens referim al paper que han de tenir en l'urbanisme el sector públic i els agents privats, es posa de relleu com la majoria de qüestions tractades en el número se situen en l'esfera pública, però probablement bona part dels problemes que s'hi relacionen tenen origen en l'esfera privada (habitatge, comerços) per més que després sigui en l'àmbit públic on es manifesten amb tota la seva intensitat. Això posa de manifest la importància de pensar l'espai públic com un espai de transició entre dues esferes íntimament relacionades i de pensar polítiques d'abast ampli. Podem imaginar un urbanisme que deixi d'estar al servei del negoci immobiliari? Una ciutat que no la facin els privats o si més no, una ciutat en què el timó de les transformacions vagi permanentment lligat al bé comú i l'interès general? Caldrà plantejar segurament una evolució del que entenem per interès comú o col·lectiu, fins ara limitat a la titularitat de les Administracions públiques.

Aquesta publicació està escrita des del reconeixement a molts anys de pràctica urbanística que han fixat les bases de la disciplina en la seva etapa moderna al nostre país, però també des de la

constatació que la societat actual té molt poc a veure amb la dels darrers 30 anys i que transformacions tan importants fan necessària una revisió a fons de molts dels plantejaments i formes de fer de la disciplina. Aquests escrits no pretenen en cap cas fixar un nou cànon o definir les bases teòriques d'un nou paradigma urbanístic. No som tan agosarats. Potser tampoc aportaran grans solucions que transformin radicalment l'exercici de l'urbanisme. L'objectiu no és construir un nou corpus teòric sinó obrir noves línies de fuga en el debat que puguin orientar i inspirar nous eixos de discussió, noves formes de fer, noves temàtiques i nous instruments útils per a les noves generacions d'urbanistes i per a tots aquells interessats en la reflexió i el fet urbà que volen pensar, dissenyar, planificar i gestionar les ciutats en els propers anys.

Ens donaríem per satisfets si aquest treball de reflexió col·lectiva serveix per fer emergir noves preguntes que ajudin a revisar i replantejar l'ortodòxia i els llocs comuns d'una disciplina construïda sobre la base de premisses que pensem que valdria la pena qüestionar d'una forma constructiva. Necessitem un urbanisme adequat al context d'incertesa que planteja la societat actual.